

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ Л. КОНОНОВИЧА «ТЕМА ДЛЯ МЕДИТАЦІЇ»

Ніколаєнко В.М., к. філол. н., доцент, Зуєнко Я.М., магістрант

*Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

nikolajenko2012@rambler.ru, yaroslavazuenko@gmail.com

У статті порушено проблему дослідження жанрової специфіки роману Л. Кононовича «Тема для медитації». Розглянуто особливості реалізації авторських новацій у контексті жанру постмодерного роману. Досліджено особливості інтерпретації автором основних ознак постмодерного тексту: синкретизму різних філософських систем, функційних стилів, монтажу, фрагментарності, нелінійного письма та ін.

Ключові слова: жанрові форми, роман, постмодерний текст, інтертекстуальність, філософські системи.

ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ РОМАНА Л. КОНОНОВИЧА «ТЕМА ДЛЯ МЕДИТАЦИИ»

Николаенко В. Н., к. филол. н., доц., Зуенко Я. М., магистрант

*Запорожский национальный университет
ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина*

В статье затронута проблема исследования жанровой специфики романа Л. Кононовича «Тема для медитации». Рассмотрены особенности реализации авторских инноваций в контексте жанра постмодернистского романа. Исследованы особенности интерпретации автором главных признаков постмодернистского текста: синкретизма разных философских систем, функциональных стилей, монтажа, фрагментарности, нелинейного письма и др.

Ключевые слова: жанровые формы, роман, постмодернистский текст, интертекстуальность, философские системы.

THE GENRE SPECIFIC OF NOVEL “THE THEME FOR MEDITATION” BY L. KONONOVYCH

Nikolayenko V. N., Zuienko Y. M.

*Zaporizhzhya National University
Zhykovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine*

The article is an attempt on research of genre specific novel by L. Kononovych “The Theme for Meditation”. Features of postmodern text in the novel are discovered and investigated.

There are all signs of classic novel in “The Theme for Meditation”: description of the lives of several characters, three storylines and considerable duration of time. Leitmotif of the novel is the main character’s existential search, struggle with the disclosure of totalitarianism, attempts to limit personal freedom. Protagonist constantly turns out in opposition to society.

However, there’re features, which are typical for postmodern text. Syncretism of different philosophical systems is noticeable from the first pages of the novel. In the universe of the novel combined features of pagan beliefs and Buddhist motives appear in an imaginary universe. From the other side, in the novel “Theme for meditation” images of purgatory and paradise are also used. Purgatory is a “hellish Othlan”, throughout which the one can be cleansed from sin, and paradise – mysterious “upper world”. In “The Theme for Meditation” character exists in several time measurements. The first measurement describes late 90's of the last century. The second period of time appears shortly after the first and alternates with it. Three storylines often interrupt Glossary.

Although “The Theme for Meditation” has all features of classic novel, it has a sign of contemporary postmodern text, including interaction of religion system (Christianity, Buddhism, Hinduism, Paganism Slavic), mix of genre forms (psychological novel, historical novel, novel-chronicle, epic novel), combination of different functional styles (artistic, journalistic).

Key words: genre forms, novel, postmodern text, intertextuality, philosophical systems.

У кінці ХХ ст. суспільство переживало чергову кризу. Дві світові війни, розпад колоніальних імперій, використання зброї масового ураження, а також Чорнобильська катастрофа, яка для багатьох стала живим утіленням міфів про Апокаліпсис, спричинили переоцінку пріоритетів, деформацію та руйнування світоглядних устоїв, усвідомлення хиткості вибудованої системи світосприйняття та світорозуміння. Не дивно, що всі ці зміни значною мірою відобразилися на культурі загалом та літературі зокрема.

Поштовхом до формування нового мистецького напрямку в Європі та Америці стала філософія постструктуралізму, започаткована Ж. Деррідою, яка знайшла найвище своє вираження в тезі М. Фуко про смерть людини й кінець філософії.

В українській літературі постмодернізм з'явився дещо пізніше – у середині 1980-х рр., і факт його існування тривалий час залишався об'єктом суперечок літературознавців, адже, на відміну від західних зразків, носить яскраво виражене антиколоніальне забарвлення. Н. Зборовська в монографії “Код української літератури” зазначає, що колоніалізм адекватний нерозвиненій національній свідомості, тому передбачає “*подолання національного безпам'ятства і повернення до втраченого розуміння своєї культурної окремішності*” [2, с. 3], а С. Павличко додає: “*З почуттям свободи прийшло почуття розгубленості, скепсису, а також усвідомлення кризи методологічного характеру...*” [5, с. 322]. Тому не дивно, що багато українських постмодерністських творів присвячено пошуку коду національної ідентичності.

Саме ця проблема, серед інших, порушена в романі Л. Кононовича “Тема для медитації”. Текст опублікований у 2004 р., однак досі належно не досліджений, навіть незважаючи на високу оцінку критиків (О. Забужко, Д. Стуса та В. Герасим'юка), численні нагороди та відзнаки (відзнака національного рейтингу “Книжка року 2005”, премія імені Григорія Косинки 2009, “Книжка року – 2014”, рейтингу Національної спілки письменників України та Асоціації українських письменників).

Об'єктом дослідження є жанрові особливості роману Л. Кононовича “Тема для медитації”.

Метою статті є визначення жанрової специфіки роману “Тема для медитації”, спираючись на праці українських літературознавців (С. Павличко, Т. Гундорової, Н. Зборовської, О. Палій). Постає завдання окреслити прикметні ознаки твору й визначити власне авторські нововведення.

“Темі для медитації” характерні всі ознаки класичного роману: зображення всебічної картини життя кількох персонажів, наявність трьох сюжетних ліній, значна тривалість у часі (охоплює 30 років). Естетика твору нагадує естетику текстів пера вісімдесятиків. Лейтмотивом роману “Тема для медитації” є екзистенційні пошуки головного героя, що супроводжуються боротьбою з проявами тоталітаризму наявного суспільного устрою та їх намаганнями обмежити особисту свободу та свободу вибору кожного окремого індивіда. При цьому сам головний герой глибоко самотній – і навіть якоюсь мірою маргінальний, оскільки завжди опиняється в опозиції до мікросоціуму, в якому перебуває.

Однак роману притаманні також риси постмодерного тексту. Особливості жанру постмодерного роману детально досліджувалися науковцями, адже саме в ньому найочевидніше реалізуються основні риси постмодернізму. Його відкритість стає на заваді чіткій класифікації, але певні ознаки, зокрема пародійність, іронічність, карнавальність, гра об'єднують вищезазначені тексти в одну групу. Однією з провідних рис постмодерного роману слід вважати його гетерогенність та полістилістику. Виокремлюючи ці риси, О. Палій покликається на класифікацію В. Пестерева, який виділяє чотири аспекти полістилістики: взаємодія художніх систем, естетичних

принципів, змішання жанрових форм, поєднання різних функційних стилів, використання алюзій та цитат.

Синкретизм різних філософських систем помітний уже з перших сторінок твору. У всесвіті роману поєднуються риси язичницьких та християнських вірувань. Залишаючись хрещеним і щиро віруючи в Бога, головний герой Юр не відкидає також прадавніх знань про Ирій, схиляється перед його мешканцями і зрештою стає “оружним волхвом Матері Морани”. Загалом розуміння Бога у творі подібне до концепцій пантеїстичних релігій, зокрема до індуїзму, де Брахма (Бог) прирівнюється до Абсолюту. Звідси ж і образ Морани – богині смерті, якій, згідно з твором, притаманні вже не тільки здібності забирати життя, а й вміння повертати його (йдеться про реінкарнацію, або ж переселення душ, про яке говорить баба Лепестина). Морана перебирає на себе функції Великої Матері – божества, що звертається до нас з глибокої давнини, бо є спадщиною часів матріархату. Помітні у творі й буддійські мотиви, зокрема в сприйнятті світу як “майї”, ілюзії, до якого зрештою доходить герой твору: *“Світ, який вона бачить, – це ілюзія; щоб зазирнути за цю завісу, вона мусить відмовитися від таких категорій, як “початок” і “кінець”, “життя” і “смерть”, себто вийти за рамки свого призначення й стати деміургом, який існує поза часом і простором”* [3, с. 233]. Аби вирватися з цієї ілюзорності героєві довелося втратити здоров’я, родину, друзів, кохану жінку, завершити кожен незавершений справу й переродитися в новій якості. З іншого боку, в романі “Тема для медитації” наявні образи чистилища і раю. Чистилищем тут є “пекельна Отхлань”, лише пройшовши яку можна очиститись від гріха: *“адже очистивсь я од гріха, пройшовши пекельну Отхлань, і піднявся у Верхній Світ”* [3, с. 7], а раєм, відповідно, оспіваний “Вищий світ”, або Ирій, який охороняють сестри-поляниці. Чимало уваги в тексті приділено народним замовлянням, в основному репрезентованим бабою Чакункою: *“матінко морано припливла душа моя з білого світа з білого світа з синього цвіта по чорнім дунаю де живого духа немає де півні не співають де дзвони не дзвонять де люд хрещений не ходить ласки твоєї прохати благати”* [3, с. 31]. За ритмомелодикою вони нагадують речитатив і є важливим засобом для створення містичного, медитативного настрою. Замовляння написані суцільним текстом, без розділових знаків та великих літер. Подібна форма викладу перегукується з формою викладу тексту в літописних списках та інших пам’ятках давньої української літератури, де розділові знаки також зустрічалися лише зрідка й зазвичай не мали смислового навантаження, лиш вказували на потребу писаря у відпочинку. Саме така форма підкреслює давнє дохристиянське походження замовлянь та акцентує увагу на його сакральній, магійній ролі.

Ще однією ознакою постмодерного роману О. Палій називає фрагментарність, монтаж, нелінійне письмо, незавершеність, відкритість структури [див. 6, с. 286]. У романі “Тема для медитації” персонажі функціують у кількох часових вимірах. Перший – кінець 90-х р. минулого століття. Головний герой повертається з Балкан у село, де колись народився. Юр – онкохворий, і перед смертю прагне повернути старі борги. Тут важливо відзначити, що для Юра смерть уже відбулась – він десять місяців пролежав у лікарні, і лиш дивом залишився живим. Повернення на батьківщину й усі події, які сталися опісля, є своєрідним шляхом героя через українську версію чистилища. Герой пережив свій локальний Апокаліпсис. Недарма Т. Гундорова відзначала: *“Зрештою, для відомих філософів постмодернізму – від Дерріди до Бодріяра – постмодерн асоціюється з ядерною епохою – ситуацією кінця світу. Можливість чи неможливість атомного вибуху означає, відповідно, не лише кінець існування людини, але символізує кінцевий зміст самого буття... Іншими словами, саме кінцесвітня філософія й атомний катастрофізм стають тими ідеологемами, які продукують постмодерну свідомість”* [1, с. 7]. Другий часовий відрізок з’являється невдовзі після першого і чергується з ним. Це – кінець 70-х р. минулого століття, молодість головного героя. Періодично в тексті зринають дитячі спогади Юра, де баба Чакунка згадує про голод 30-х рр. Окрім того, три сюжетні лінії

твору раз-по-раз перериває Глосарій, який висвітлює ті чи інші аспекти всесвіту роману: чи то особливості язичницького світогляду, чи то філософські роздуми: *“На огненній річці калиновий міст лежить, біля калинового мосту камінний стовп стоїть, у камінному стовпі червоний див сидить. Кривим ятаганом грає-махає, живих із мертвими розлучає...”* [3, с. 16]

Для роману “Тема для медитації” характерні нарративна побудова тексту та суб’єктивізм, притаманні постмодерному роману, на що вказує О. Палій. Внутрішні монологи, роздуми головного героя є важливим фактором розуміння його світобачення. Саме через його сприйняття транслуються події роману. Важливим інструментом відображення внутрішнього світу головного героя є сновидіння. Наприклад, одним із найстрашніших жахів, який повторюється протягом твору, є сон про “лису безруку істоту”, яка хоче забрати хліб: *“Він бачить: це щось таке, як людський тулуб. Воно без рук і без ніг. Воно біле-біле, наче виліплене з крейди. Воно сидить під яворами, і кукси його рук стирчать у різні боки. Він добре знає: чіпати його не можна”* [3, с. 23].

Гра – невід’ємний елемент будь-якого постмодерного твору, тому не дивно, що в тексті наявні численні алюзії. Насамперед, на “Божественну комедію” Данте, адже фактично весь шлях Юра описує його сходження до “нового життя” через очищення від старих гріхів і переродження. Цитати у творі використано з метою кращого розуміння доби. Так у романі сама згадка рядків із популярної радянської пісні “Главное, ребята, сердцем не стареть” викликає у баби Юри роздратування: *«Вона довго мовчала. Аж врешті зиркнула на тее радіо, котре висіло на кривому дерев’яному стовпі, зітхнула та й каже: “Не слухай їх, дитино... то недобрі люде – активісти всякі там, комсомольці... одне слово, паразити!»* [3, с. 13]. Усе радянське асоціюється в неї з голодом 30-х р. та вбивством її чоловіка, гнів жінки передається читачеві, і веселі рядки пісні викликають лише зневагу до подібного лицемірства. Джерелом інтертекстуальності роману стають також уривки творів поетів-шістдесятників, фрагменти тогочасного самвидаву, які В. Ніколаєнко й Н. Башук пропонують розглядати *“...не лише як засіб творення атмосфери 60-х років – тла численних сюжетних колізій, а й як засіб обґрунтування наявності джерельної бази формування якісно нового типу українського індивідуалізму, який виходить за межі господарсько-майнової проблематики, сягаючи питань громадсько-політичного, культурного, релігійного, соціального аспектів життя української нації”* [4, с. 237].

Роману “Тема для медитації” Л. Коновича притаманні всі риси сучасного постмодерного твору, серед яких взаємодія релігійних систем (християнство, буддизм, індуїзм, слов’янське язичництво), змішання жанрових форм (психологічний роман, історичний роман, роман-хроніка), поєднання різних функційних стилів (художній, публіцистичний), фрагментарність, монтаж, нелінійне письмо, незавершеність, відкритість структури, нарративна побудова тексту, суб’єктивізм, використання алюзій та цитат. Елементи слов’янської міфології поєднуються з християнською традицією, текст доповнюють обробки автентичних замовлянь, які можна назвати авторською знахідкою.

У подальших дослідженнях роману “Тема для медитації” доречно зосередити увагу на його стилістичних особливостях, композиції, інтертекстуальності, біблійних мотивах, сакральному просторі твору. Недостатня вивченість твору відкриває широкі перспективи його дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гундорова Т. І. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн / Т. І. Гундорова – К. : “Часопис “Критика”, 2005. – 263 с.
2. Зборовська Н. В. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія / Н. В. Зборовська. – К. : Академвидав, 2006. – 504 с.
3. Конович Л. Тема для медитації / Л. Конович. – Львів : Кальварія, 2005. – 236 с.

4. Ніколаєнко В. М. Індивідуалізм як складова етнопсихологічного коду в романі Л. Кононовича “Тема для медитації” / В. М. Ніколаєнко, Н. А. Башук // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – Запоріжжя : ЗНУ, 2010. – № 2. – С. 234-240.
5. Павличко С. Д. Методологічна ситуація в сучасному українському літературознавстві / С. Д. Павличко // Теорія літератури / передм. Марії Зубрицької. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. – 483-491 с.
6. Палій О. П. Поетика постмодерністського роману (до теоретичних аспектів) [Електронний ресурс] / О. П. Палій // Літературознавчі студії. – Вип. 39 (2). – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2013. – С. 278-288. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2013_39\(2\)__39](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2013_39(2)__39).

REFERENS

1. Hundorova T. I. (2005). *Pisliachornobylska biblioteka: Ukrainyski literaturnyi postmodern* [The Post-Chernobyl Library: Ukrainian Literary Postmodernism], “Chasopys “Krytyka”, Kyiv, Ukraine.
2. Zborovska N. V. (2006). *Kod ukrainkoï literatury: Proekt psykhoïstorii novitnoi ukrainkos kiteratury. Monografiia* [Code of Ukrainian Literature: Psychological Historical Project of the New Ukrainian Literature], Akademvydav, Kyiv, Ukraine.
3. Kononovych L. (2005). *Tema dlia medytatsii* [The Theme for Meditation], Kalvariia, Lviv, Ukraine.
4. Nikolaienko V. M. & Bashuk N. A. (2010). “Individualism as a part of ethnopsychologic code in the novel by L. Kononovich “The theme for meditation”, *Visnyk Zaporizkogo natsionlnogo uniersytetu. Filologichni nauky*, no 2, pp. 234-240.
5. Pavlychko S. D. (2002). *Metodologichna sytuatsiia v suchasnomu ukraïnskomy literaturoznvstvi* [The Methodological Situation in Modern Ukrainian Literary Criticism]. *Teoriia litertury* (483-491). Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko “Osnovy” [in Ukrainian].
6. Paliy O. P. (2013). “*Poetics of postmodern novel (theoretical aspects)*”, *Literaturoznavchi studii*, issue 39 (2), available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2013_39\(2\)__39](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2013_39(2)__39).

УДК 821.161.209-3

ОБРАЗ КОЗАКА В УКРАЇНСЬКІЙ ФАНТАСТИЦІ

Олійник С.М., к. філол. н.

*Київський університет імені Бориса Грінченка, Інститут філології
вул. Тимошенка, 13-Б, Київ, Україна*

sm.oliinyk@kubg.edu.ua

У статті зосереджено увагу на особливостях функціонування образу козака у фантастичних творах В. Аренева, Т. Завітайла, В. Кожелянка й В. Рутківського. Актуальність дослідження зумовлена популярністю образу козака й козацької тематики в українських фантастичних, особливо фентезійних творах та потребою докладного вивчення особливостей генерування цього образу та його ролі у структурі зазначених художніх творів.

Ключові слова: фантастика, альтернативна історія, фентезі, історія, козак, образ.

ОБРАЗ КАЗАКА В УКРАИНСКОЙ ФАНТАСТИКЕ

Олейник С.Н.

*Киевский университет имени Бориса Гринченко, Институт филологии
ул. Тимошенко, 13-Б, Киев, Украина*

В статье сосредоточено внимание на особенностях функционирования образа казака в фантастических произведениях В. Аренева, Т. Завитайло, В. Кожелянко и В. Руткивского. Актуальность исследования обусловлена популярностью образа казака и казачьей тематики